

JAZO HISOBLANMAYDIGAN JINOIY HUQUQIY TA'SIR CHORALARINI O'ZIGA XOS JIHATLARI

Orziqulova Sevara Normamat qizi

*O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi Tarbiyaviy ishlarni
tashkil etish va mukofotlash bo'limi inspektori*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jinoyat-ijroiya kodeksi tushunchasi, tizimi, prinsiplari, predmeti, mahkumlarning huquqlari va majburiyatlari to'g'risida so'z yuritilgan.

Jinoyat ijroiya kodeksi (JIK) - jinoiy jazolarni ijro etish va o'tash tartibi hamda shartlarini belgilab beruvchi jinoyat ijroiya qonun hujjatlari majmui. O'zbekiston Respublikasi JIK 1997-yil 25-aprelda tasdiqlanib, shu yilning 1 oktabridan amalga kiritilgan. JIK umumiy va maxsus qismlardan, 9 bo'lim, 34 bob, 197 moddadan iborat. Ularda, shuningdek, JIKga muvofiq qabul qilinadigan boshqa qonun hujjatlarida jinoiy jazoni, boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari ijro etish prinsiplari, tartibi va shartlari; mahkumlarning huquqiy maqomi va ularni axloqan tuzatish vositalari hamda ularni qo'llash; mahkumlarni jazoni o'tashdan ozod qilish; jazoni ijro etuvchi muassasa va organlar faoliyat tartibi; mahkumlarni axloqan tuzatishda davlat hokimiyati hamda fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasa, tashkilotlar, jamoat birlashmalari va fuqarolarning ishtirok etishi belgilab qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasining 1997-yil 25-aprelda qabul qilingan Jinoyat-ijroiya kodeksi (JIK.) O'zbekiston Respublikasida nafaqat jinoiy jazolarni, balki boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ham ijro etishning huquqiy asosini yaratib berdi va aynan shunday qonun-qoidalar bilan avvalgi jazoni ijro etish qonunchiligidan tubdan farq qiladi. 1970-yil 24-iyundagi Axloq tuzatish mehnat kodeksida jinoiy jazolarning faqat axloq tuzatish bilan bog'liq bo'lgan jazolarning huquqiy asosi nazarda tutilgan

bo'lib, jinoiy jazolarning boshqa turlari boshqa turdagi normativ huquqiy aktlar bilan tartibga solinar edi. Lekin jinoiy jazolarning boshqa axloq tuzatish ishlari bilan bog'liq bo'lmagan bir necha turlari ham mavjud edi. Yangi JIK jinoiy jazolarning barcha turlarini, shu bilan bir qatorda jazo bilan bog'liq bo'lmagan boshqa huquqiy ta'sir choralari ham ijro etish qoidalarini belgilab berdi.

Shu bois ham Jinoyat-ijroiya huquqi fani mustaqil fan sifatida Jinoyat-ijroiya kodeksi qabul qilinishidan avval Axloq tuzatish mehnat huquqi deb yuritilgan. Hozirda esa bu fan aynan Jinoyat-ijroiya kodeksi tomonidan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarni o'rganar ekan, mazkur munosabatlarga JK 43-moddasida nazarda tutilgan jazolarni hamda boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ularni ijro etish tartibi kiradi.

Jinoyat-ijroiya huquqi fani tizimi ikki qismdan iborat: umumiy va maxsus qism. Umumiy qismda jinoyat-ijroiya huquqi fani tushunchasi, qonunchiligi, mahkumlarning huquqiy holati, ularning huquq va majburiyatlari, jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralari ijro etuvchi organlar va ular faoliyatini tekshirish hamda nazorat qilish o'rganilsa, maxsus qismda har bir jazo va boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ijro etish tartibi va shartlari, mahkumlarning moddiy-maishiy ta'minoti, mehnati va ularga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan rag'batlantirish va intizomiy choralarni qo'llash tartibi, mahkumlarni jazodan ozod qilish tartibi o'rganiladi.

Jinoyat-ijroiya huquqi fani predmeti - jinoyat-ijroiya kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadigan, barcha jinoiy jazolar va boshqa jinoiy-huquqiy ta'sir choralari o'tash va ijro etish tartibi, mahkumlar hamda mazkur jazolarni ijro etuvchi organlarning huquq va majburiyatlari bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar tashkil etadi.

Jazo va boshqa jinoyat-huquqiy ta'sir choralarni ijro etish jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jazo o'tayotgan mahkumlarning qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlash;
- mahkumlarni qayta tarbiyalash orqali axloqan tuzatish;

- O‘zbekiston Respublikasida mavjud jazo o‘tash tartibini xalqaro andozalarga moslashtirish va shakllantirish masalalarining huquqiy jihatlari;

- jazolarni ijro etish muassasalari va ularning vazifalarini o‘rganish, ularga xos bo‘lgan xususiyatlarini tadqiq etish. Jinoyat-ijroiya huquqining maqsadi mahkumni axloqan tuzatish, uning jinoiy faoliyatini davom ettirishga to‘sqinlik qilish hamda mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish bo‘lib hisoblanadi. Jinoyat-ijroiya huquqi fani boshqa huquq sohalari bilan chambarchas bog‘liqdir. Xususan, jinoyat huquqi, kriminologiya, jinoyat-protsessual huquqi, prokuror nazorati va boshqalar.

Mazkur fanning jinoyat huquqi bilan aloqasi va farqi quyidagilarda namoyon bo‘ladi: jinoyat huquqi jazo va boshqa jinoiy-huquqiy ta‘sir choralari tushunchasi, maqsadi va turlarini o‘rgansa, jinoyat-ijroiya huquqi mazkur jazo va choralarni o‘tash hamda ijro etish tartibi va shartlarini o‘rganadi. Shu bilan birga jinoyat huquqida jazodan ozod qilish turlari va asoslari o‘rganilsa, mazkur institutni ijro etish tartibi aynan jinoyat-ijroiya huquq tomonidan o‘rganiladi. Jinoyat-ijroiya huquqi kriminologiya fani bilan ham bog‘liqdir.

Jumladan, kriminologiya jinoyatchilik, uning vujudga kelish sabablari va shart-sharoitlarini, ko‘rsatkichlarini, jinoyatchi shaxsi va jinoyatlarni oldini olishni o‘rgansa, mazkur fan jinoyatni sodir etishda aybli deb topilgan shaxslarni, ya‘ni mahkumlarning huquq va majburiyatlarini, ularga nisbatan rag‘batlantiruvchi va intizomiy choralarni qo‘llash tartibini o‘rganadi.

Ushbu fan jinoyat-protsessual huquqi va prokuror nazorati bilan ham bog‘liqligi shu bilan belgilanadiki, ushbu fanlar huquqni muhofaza qiluvchi organlar, xususan prokuratura va sud organlari faoliyati bilan bog‘liq ijtimoiy munosabatlarni o‘rgansa, jinoyat-ijroiya huquqi fani esa yuqorida aytib o‘tilgan jazo va choralarni ijro etuvchi organlarning huquq va majburiyatlari, ularning faoliyatini nazorat qilish va tekshirish kabi ijtimoiy munosabatlarni o‘rganadi.

Fodalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida [O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 14.05.2018 yildagi PQ-3723-son]. <https://lex.uz/ru/docs/3735818>

2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. 2007. - № 15. mod. 152; - 2008. - № 52. mod. 510; - 2011.- № 16. mod. 159; -2014. - № 16. mod. 176; - 2017. - № 14. mod. 213, № 22. mod. 406, № 35. mod. 914.

3. O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida [O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 18.04.2018 yildagi O'RQ-476-son.